

TÜRK MENŞELİ BAZI ÇİN AİLELERİ: HUN, LI, JİN VE YUWEN

Kürşat YILDIRIM*

ÖZ

Türk milletine mensup çok sayıda ailenin Çin içerisinde gidip Çinleştikleri tarihî bir hakikattir. Türk aileleri Çinleştikleri zaman ilk iş olarak Çince aile adları almışlardır. Bu aileler tarihî süreçte türlü adlarla anılmışlar ve türlü yerlerde görünmüşlerdir. Bugünkü Çin’de bazı Çinli ailelerin menşei, taşıdıkları adlar sayesinde tespit edilebilmektedir. Bu makalede Çin kaynaklarına dayanarak Çinleşen Hun, Li, Jin ve Yuwen adlı ailelerin tarihî seyirlerini ve bugün yaşadıkları yerleri tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk aileleri, Çin aileleri, Çin kaynakları, Çin, Çinleşmek, tarih, etnoloji

SOME CHINESE FAMILIES FROM TURKIC ORIGIN: HUN, LI, JIN AND YUWEN

ABSTRACT

It is a historical fact that many Turkic families went to China and became Chinese. After Turkic families became Chinese, they took a Chinese family name firstly. These families are referred to by any name and they appeared in different place in historical process. Today, origin of some Chinese families can be discovered by the names they carry. In this article, we will try to define Turkic families named Hun, Li, Jin and Yuwen who became Chinese, to identify historical course of them and to determine where they live today based on Chinese sources.

Keywords: Turkic Families, Chinese Families, Chinese Sources, China, Become Chinese, History, Ethnology.

Aile veya soy adları binlerce yıldır yazısını devam ettiren Çin toplumunda belli bir kaideye tâbidir. Yerleşik toplum yapısı ve yazı geleneğinin sağlamlığı sayesinde tarihte aile adını kullanmaya başlayan ilk halkın Çinliler oldukları bilinmektedir. Aile adları eski Çin toplumunda kişilerin kimlikleridir; kapalı ve kölecî ve/veya feodal toplum yapısı içinde sınıf ve statü gibi müesseselerde belirleyici değişken aile adıdır.

Tarih araştırmalarında müracaat edilebilecek kaynaklardan birisi, aile adlarıdır. Çin terkiğine girmiş ve Çinleşmiş toplulukların ve ailelerin erken tarihlerinin ortaya çıkarılması birçok bakımdan tarihçinin işini kolaylaştıracaktır. Her şeyden önce tarihin belli döneminden sonra Türk toplulukları arasında görülmeyen insanların bugüne kadarki seyirleri hakkında fikir sahibi olunabilir ve

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Shanghai International Studies University (上海外国语大学) Şeref Üyesi, kursatyildirimtr@yahoo.com.

Çinli olarak addedilen insanların veya Çin olarak bilinen toprakların asıl sekene veya bu sekene içerisinde Çinlileşenlerin terkihi tespit edilebilir. İkinci olarak bugün kendisini Çinli olarak tanımlayan insanların menşeleriyle ilgili meraklarını gidermeye yardımcı olabilecek bir katkı sağlanabilir. Üçüncü olarak etnik teşekkül saflarının araştırılmasına ailelerin adlarına ve yerleştikleri yerlere bakılabilir. Son olarak ise Türk milletinden kopup giden ve Türklüğünü yitiren insanların bir çetelesi çıkarılabilir. Türklük Çin içerisinde diğer herhangi bir coğrafya ile kıyaslanamayacak kadar çok erimiştir. Tarih boyunca Çin içerisine gidip yerleşen Türkler, milliyetlerini kaybedip Çinlileşmişler ve Çin aile adları almışlardır. Bu adların tahlili neticesinde ailelerin Türk menşelerini açığa çıkarmak ilmi metotlarla mümkündür.

Bu konuyu ele alırken öncelikle eski Çin toplumunda ailelerin nasıl ad aldıklarına temas etmek lazımdır. Çin tarih yazımında ve edebiyatında aile veya soyadına karşılık olarak xing 姓 ve shi 氏 işaretleri kullanılmaktadır. Çin tarihçiliğindeki rivayete göre varlığı tartışmalı Sarı İmparator (İmparator Huang 黃帝; M.Ö. 3000 yılları)'un 25 oğlu vardı ve bunlar 12 aileye bölünmüşlerdi, yani xing diye ifade edilen 12 aile adı ortaya çıkmıştı. Çin tarihinin chun-qiū denen döneminde (M.Ö. 771-476) aile adlarının sayısı artık 21 idi. Bu devirlerde aile adını ifade eden xing, ana tarafından gelen soyu işaret ediyordu; çünkü Çin toplum yapısı bu devirlerde anaerki idi. Soyda kadın tarafı esas alınmıyordu¹. Takriben M.Ö. V. yüzyıldan itibaren ise babaerkillik ve buna bağlı olarak aile, sülale ve kabileler şekillenmiş ve böylece soyadını ifade eden işaret olarak esasen shi 氏 işareti kullanılmaya başlanmıştır². Bu aile adları yazılı vesikalarda muntazaman kaydedilmiş, aile adlarındaki değişiklikler ve bazen de göç edilen yerler belirtilmiştir. Böylece ailelerin aldıkları adların rastgele olmadığı ve belli bir silsileye dayandığı aşikârdır. Nitekim bugünkü Çin toplumunda dahi aynı aile adını taşıyanlar esasen akraba olduklarına inanmaktadırlar³.

Eski Çin toplumunda aile adı rastgele alınmamaktadır ve alınan adın mutlaka bir sebebi vardır. Bu münâsebetle Çin içerisine yerleşen ve Çinlileşen Türk ailelerinin adlarını tespit edip, adların ilk görünüşlerini ve seyirlerini ele alacağız:

Hun 渾

Xin Tang Shu 新唐書'ya göre Hunların Hunya 渾邪 Beyi'nden gelme Hun 渾 Ailesi, Tuoba 拓拔 Ailesi'ni takip ederek Henan 河南'a yani Sarı Irmak'ın güneyindeki topraklara göçmüştür. Bu aile, beyleri olan Hun Huigui'den Hun Jian (ölm. 799)'a kadar, yani VII. yüzyıldan IX. yüzyılın sonlarına kadar Çinliler tarafından kurulan Gaolan 皋蘭 Eyaleti Valiliği'ni elde tutmuştur⁴.

XII. yüzyılda kaleme alınan Gujin Xingshi Shu Bianzheng 古今姓氏書辯證 adlı kaynağa göre Hun 渾 Ailesi, Hunların Hunya 渾邪 Beyi'nden gelmeydi. Bunlar Tuoba 拓拔 Ailesi'ni takip ederek Henan'a göçmüşlerdi. Sui ve Tang devirleri arasında (VI. yüzyılın sonu-VII. yüzyılın başı), bu aile boy (Çince karşılığı:

¹ Wang Quangen, *Zhongguo Xingshi de Wenhua Jiexi*, Tuanjie Chubanshe Yay., Beijing, 2000, s. 35-36.

² Wang Quangen, *a.g.e.*, 54-56.

³ Chen Shaoxin-Furuide, *Taiwan Renkou zhi Xingshi Fenbu*, Taipei, 1970, s. ii.

⁴ XTS, s. 3379.

bu 部) hâline gelmiş, Uygurlara (Huige 回鶻) bağlanmış ve Dokuz Oğuz (Çince karşılığı: Jiuxing 九姓) boyları arasında yer almıştı. Boyun otağı en güneydeydi. Zhenguan saltanat devresinde (627-649), Xueyantuo 薛延陀 (Sir Tarduş)'lar Dokuz Oğuzların başındaki Ulu İlteber'i öldürünce Hun boyu Çin'e tâbi oldu ve Gök-Türkleri boyunduruk altına alan Çin, 648 yılında Hangai Dağları havalisini idâre etmek üzere kurduğu sözde Yanran 燕然 Valiliği'ne bağlı olarak Hun ailesinin yayıldığı yerde, yani Tola Irmağı'nın kuzeyinde kalan topraklarda Gaolan 皋蘭 Valilik İdaresi kurdu. Hun boyunun beyi olan Atanzhi 阿貪支'ya Çince Tan 潭 adı ve "Sui İmparatorluğu'nun Yeşimtaşı Stratejisi Muhafızı (Yuqianwei 玉鈐衛) Büyük General", "Tang İmparatorluğu'nun Pars Stratejisi Muhafızı (Baotaowei 豹韜衛) Büyük General" gibi unvanlar verildi⁵.

Böylece Hun ailesinin (urug olarak da adlandırılabilir) Uygur ittifakı içinde, "Dokuz Oğuz"dan biri olarak yer aldığı ve Töleslerden gelme olduğu anlaşılmaktadır. Esasında Uygurların menşei ile ilgili tartışmalarda odak noktası Dokuz Oğuzlardır. Gök-Türk kaganlarının Dokuz Oğuzlardan çıktığına dair W. Barthold'un görüşü makul gibi görünmektedir. İbrahim Kafesoğlu'nun yaptığı tespitlere göre Çin kaynaklarında geçen "Dokuz Boy" veya "Dokuz Kabile" ifadesi bazen "Türklerin Dokuz Boyu", "Dokuz Boyun Türkleri", "Töleslerin Dokuz Boyu" şeklinde de görülmektedir⁶. Yine bazı araştırmacılar Hun ailesinden bahsederken "Uygur Hun" (Huige Hun 回鶻渾) demektedirler⁷. O hâlde Hun ailesinin, adı "Türk" veya "Uygur" olan siyasi bünyenin kurucu ailesi olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. Hun ailesinin VII. yüzyıla dair kaynaklarda "boy" olarak zikredilmesinin sebebi de bu olmalıdır. Aile mensuplarının VII. yüzyılın ilk yarısında Xueyantuo (Sir Tarduş)'ların Dokuz Oğuzların başındaki Ulu İlteber'i öldürmesiyle Çin'e sığınmaları, Çin hizmetine girmeleri ve Çinlileşmeye başlamaları hadisesini doğru değerlendirmek gerekmektedir, çünkü Uygur Kaganlığı kurulurken Hun ailesi veya urugu Dokuz Oğuz mensubu olarak mevcuttu. Dolayısıyla yine bir Dokuz Oğuz mensubu olan Sir Tarduş'ların hareketi neticesinde ailenin sadece beyinin yakınlarıyla beraber Çin'e gittiği ve Çinlileştiği anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarında adları tek tek zikredilen ve Çin'de yüksek mevkilere gelen beyin nesli bunu göstermektedir. Hun ailesinin yürüttüğü ve zhenguan saltanat devresinin 21. yılında (647) Tola Irmağı'nın kuzey kıyısında kurulan⁸ Gaolan Valiliği'nin idare merkezi yonghui saltanat devresinde (650-655) Gansu'ya, Hun ailesinin atası olan Hunya'nın bir Hun beyi olarak idare ettiği topraklara, bugünkü Ningxia'daki Wuzong Şehri havalisine kaydırılmıştır. Jiu Tang Shu'daki coğrafya kayıtları da bunu doğrulamaktadır⁹. Böylece ailenin Çinlileştiğinin bir başka emaresi ise idare ettiği valilik makamının Çin topraklarındaki Gansu'ya taşınması olmaktadır¹⁰.

⁵ GBC, s. 107.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 2003²³, s. 151-152.

⁷ YWK, s. 90.

⁸ *Zhongguo Lishi Diming Da Cidian*, Ed., Shi Weile, Beijing, 2005, s. 2143.

⁹ JTS, s. 1415.

¹⁰ Bu valilik hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Maeda Masana, *Hexi Lishi Dili Yanjiu*, Çin. Çev., Chen Junmo, Zhongguo Zangxue Chubanshe Yay., Beijing, 1993, s. 34-39.

Bu arada Töles boylarına dair Çin kaynaklarında ailenin VII. yüzyıl başlarında Tola Irmağı etrafında olduğu kaydı ile¹¹ ailenin Tabgaçlarla birlikte Henan'a, yani Sarı Irmak'ın güneyine indikleri kaydı birbiriyle çelişmemektedir. Tabgaçların güneye inmeleri takriben II. yüzyılın ikinci yarısından sonraya denk düşmektedir¹². Hunların bölünme ve göçme devirlerinde Hun beyinden gelme olan ailenin Tabgaçlarla birlikte güneye inmeleri, Çin'in ve Gansu bölgesinin irili ufaklı birçok gücün mücadelesine sahne olması sebebiyle tekrar kuzeye, asıl yurtlarına dönmüş olmaları gayet tabiidir.

630'larda Çin tâbi olan Atanzhi'nin evladı Hun Huigui "Sol Atak Muhafız (Zuowuwei 左武衛) Büyük General", "Ningshuo İlçesi Beyi"; onun evladı Hun Yuanqing "Devlet Muhafız Büyük Generali" (Zhenguo Da Jiangjun 鎮國大將軍); onun evladı Hun Dade "Sol Atak Muhafız Büyük General"; onun evladı Hun Chengzhi "Sol Orduya Emir Büyük Muhafız Generali" gibi makamlara yükseldiler¹³. Yine Hun Jian (735-799), Tang İmparatorluğu'nda bakan seviyesine çıktı¹⁴. Yine bu aileden Hun Jian'ın torunu Hun Gao gibiler de Çin ordularında yüksek mevkilere geldiler¹⁵. Hun Jian, Çin tarihinde bilhassa önemli bir figürdür; kendisi isyan eden Zhu Ci (ölm. 784)'ye karşı Tang İmparatoru De Zong'u kurtaran bir Çin generali olarak ün yapmıştır¹⁶.

Tong Zhi 通志'nin Shi Zu Lue 氏族略 bölümünde¹⁷ ve Yuan He Xing Zuan 元和姓纂'da¹⁸ kaydedildiğine göre Hun 渾 ailesi, Tuyuhun 吐谷渾'ların aile adından gelmez ve değişip sadece Hun hâline dönüşmüştür. Böylece bir kısım Hun ailesi mensuplarının ise Tuyuhun'lardan gelme olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün Sarı Uygurlarda da görülen Hun Ailesi'nin çoğu Çinlileşmiştir. Sarı Uygurlar arasındaki Hun Ailesi'ne "Kızıl" adı da verilmektedir. Çinlileşen Hun Ailesi mensupları bugün Shanxi'deki Jiang İlçesi'nde, Datong'da, Linfen'da, Yuncheng'da, Jincheng'da, Xia İlçesi'nde; Beijing'de; İç Moğolistan'ın merkezi Köke Qota'da; Hunan'daki Lingshuijiang'da; Hebei'deki Suning'de, Xian İlçesi'nde; Gansu'daki Jingtai'da; Shanghai'da ve Tianjin'de yaşamaktadırlar¹⁹.

Li 利:

Bugün tamamen Çinlileşen Li 利 Ailesi'nin adının en erken formlarından birisi Töles ailelerinden biri olarak zikredilen Qifuli 泣伏利'dir. Ad kaynaklarda Chili 叱利 şeklinde de görülmektedir.

Wei Shu 魏書'da Tabgaç Devleti'ne dâhil büyük aile ve sülâlelerin kaydedildiği Guan Shi Zhi 官氏志 bölümüne göre Tabgaçların Ulu Atası Li Wei

¹¹ BS, s. 3303; Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara, 2004, s. 62.

¹² Kürşat Yıldırım, "Erken Tabgaç (T'o-Pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu'nun İlk Bölümüne Göre)", *Turkish Studies*, VII/3, 2012, s. 2714.

¹³ XTS, s. 3380.

¹⁴ GBC, s. 107.

¹⁵ CWD, s. 183. Bu unvanların Türkçe karşılıkları için C. O. Hucker'in *A Dictionary of Official Titles in Imperial China* (California, 1985) adlı eserinden yardım alınmıştır.

¹⁶ Hu Jian'ın biyografisi için bkz. JTS, s. 3703-3710.

¹⁷ TC, s. 456b.

¹⁸ YHHT, s. 473.

¹⁹ YQD, s. 1277.

(M.S. 220-277) devrinde Tabgaçlara bağlanan aileler arasında Chili 叱利 sayılmakta ve bu ailenin adının sonraları Li 利 olarak değiştirildiği kaydedilmektedir²⁰. Aynı malumat Tong Zhi 通志'nın Shi Zu Lue 氏族略 bahsinde de mevcuttur²¹. Yine Tong Zhi'daki bir kayıttta Chili ailesi hakkında bazı tafsilatlar bulunmaktadır: "Bir rivayete göre Chile 叱列 adlı kişi batı boylarının önde gelenlerindendi. Zamanla boyunun beyi olmuştu. Tabgaçlar Çin'e hâkim olup devlet kurunca bu beyin ailesine ve sülâlesine Chili 叱利 adını vermişti. Sonraki Zhou devrinde (951-960) bu ailenin adı sadece Li 利 olmuştu²².

Zhou Sülâlesi devrinde (557-581) ad, Chifulie 叱伏列 şeklinde kaydedilmektedir. Yuan He Xing Zuan 元和姓纂'ın bildirdiğine göre Zhou Shu 周書'da kaydedilen Zhou Devleti'nde Büyük General ve Yongshi Gong (Bey)'u unvanlı Chifulie Chun 叱伏列椿²³ adlı kişi ve yine Changle Gong (Bey)'u Chifulie Gui 叱伏列龜 bu aileden gelmedir²⁴.

Böylece ad, türlü kaynaklarda Chile 叱列, Chili 叱利, Chifulie 叱伏列 gibi şekillerde görülmektedir.

Bu aile Qifu 乞伏 Xianbei 鮮卑'lerden gelmiştir. Qifuli 泣伏利 ailesi Tabgaç devrinde ise Qifu 乞伏 adıyla görülmüştür. Wei Shu'nun 86. cildinde yer alan Qifu Bao 乞伏保'nun biyografisinde onun Kaoche (Töles)'lerden gelme olduğu kaydedilmektedir. Buna göre Qifu Bao, Tabgaç İmparatoru Xian Zu devrinde (465-471) Tabgaç sarayında yüksek mevkilere gelmiş bir devlet adamıydı²⁵. Çinli araştırmacı Chen Lianqing'e göre bu kayıt bize Qifuli 泣伏 ile Qifu 乞伏'nun hemen hemen aynı olduğunu göstermektedir²⁶. Qifu 乞伏 Xianbei 鮮卑'lerden gelme bir aile olması sebebiyle Töles ailesinin Xianbei menşeli olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde Xianbei'ler ile Töleslerin müşterek ailelere sahip oldukları bilinmektedir. Xianbei Batı Qin 西秦 Devleti (385-431)'nin bânisi Qifu Guoren 乞伏國仁 (ölm. 388)'nin Jin Shu 晉書'daki biyografisinden bir rivâyet bu bakımdan hayli aydınlatıcıdır. Buna göre Qifu Guoren, Longxi'nin Xianbei'lerindendi. Eskiden Rufusi 如弗斯, Chulian 出連 ve Chilü 叱廬 adlı üç boy veya kabile vardı. Bunlar Gobi Çölü'nün kuzeyinden güneye inip Ulu Yin Dağı'na gelmişlerdi. Yolda aniden kutsal bir kaplumbağa ile karşılaşınca hemen atlarını kesip ona kurban etmişler ve yollarının açılması için dualar okumuşlardı. Bunun üzerine hayvan gözden kaybolmuş ve küçük bir çocuk belirmişti. Bu esnada Qifu 乞伏 adlı ailenin başının oğlu yoktu. Oğlanı evlat olarak almak istedi ve halk da bunu kabul etti. Bu çocuk daha sonra büyüyüp halkının başına geçti ve kagan oldu. İşte bu Qifu Guoren'in beşinci kuşak atasıydı²⁷. Bu rivayet bir menşe efsanesinden başka bir şey değildir. Okuduğumuz rivayet Xianbei'lerin ve

²⁰ WS, s. 3009.

²¹ TC, s. 483b.

²² TC, s. 474c.

²³ Cos, s. 843.

²⁴ YHHT, s. 1507.

²⁵ WS, s. 1883. Bununla beraber Yao Weiyuan böyle bir denkleği kabul etmemektedir (YWK, s. 70).

²⁶ CLY, s. 178.

²⁷ CS, s. 3113.

Tabgaçların müşterek menşee efsanelerindedir. Qifu ailesi M. S. 160-170 yıllarında güneye ilerleyen batı Xianbei'lerin terkiğinde yer almaktadır²⁸. Nihayetinde Xianbei ve Tabgaç boyları içerisinde birçok Töles ailesi bulunmaktadır²⁹. Wei Shu ve Bei Shi gibi kaynaklarda Qifu 乞伏 ailesi, Qifu 乞佛, Qibu 乞步, Qifu 乞扶 gibi şekillerde de geçmektedir³⁰.

Yuan-Qiu da Qifuli ile Qifu ailelerini bir tutmaktadır³¹. Qifu ailesinin bazı dönemlerde birbirinden ayrılamayacak olan Xianbei ve Töles boylarının müşterek ailesi olarak kabul etmekte bir beis yoktur.

Adın formlarından biri olarak VI. yüzyılda geçen Chili 叱利, Töleslere verilen adlardan biri olan Chile 敕勒'ye çok benzemektedir. Bu hâliyle Töleslerin ilk ailesi olarak sayılan Chili aile adının Töles boy adının farklı bir okunuşu olması galip bir ihtimaldir.

Aile, Song (960-1279) devrinde yazılmış Çin aileleri listesi olan Bai Jia Xing 百家姓'da zikredilmektedir³².

Böylece bugün artık Çinleşen ve yine Çin'in güneyindeki Lisu 傈僂 halkı arasında görülen Li ailesi mensupları daha çok Henan taraflarında yaşamaktadırlar³³.

Jin 金:

Yuan He Xing Zuan, Gujin Xingshi Shu Bianzheng 古今姓氏書辯證 ve Mingxian Shizu Yanxing Leigao 名賢氏族言行類稿'daki kayıtlara göre Jin 金 Ailesi, milâttan önceki yüzyılda Gansu'da hükmeden Hunların Xiutu 休屠 Beyi'nden gelmez. Beyin veliahdı Ridi 日磾 (M. Ö. 134-86), Çinlilere tâbi olmuş ve Çin İmparatoru Wu (M. Ö. 141-87)'ya üst düzey bir memur olarak hizmet etmiştir. İmparator, Xiutu Beyi'nin altın bir heykel yaptırıp göğee sunmasına göre Ridi'nin ailesine Jin 金 yâni "altın" adını bahşetmiştir. Ridi'nin kardeşi Lun ise Çin sarayında "Saray Kapısı Efendisi" (Huangmenlang 黃門郎) olarak görev yapmıştır. Ondan doğan Anshan, "Şehir Yerleşimi Hürmetli Beyi" (Dutinggonghou 都亭恭侯) olmuştur. Bundan sonra bu Jin Ailesi'nin mensupları yedi kuşak Çin devleti içerisinde yüksek mevkilere gelmişlerdir. Çin'deki Tang İmparatorluğu'nun zhenguan saltanat devresinde (627-649), bu ailenin mensupları Gansu'da görülmektedir³⁴.

Esasında Çin usulüne göre Jin aile adı alan Xiutu Beyi'nin oğlu Ridi'nin Çinlilere tâbi olmasıyla ilgili Han Shu 漢書'daki Ridi'nin biyografisinde çok açık bir kayıt bulunmaktadır. Buna göre, Jin Ridi 金日磾, aslında Xiongnu (Hun) Xiutu Beyi'nin veliahdıdır. İmparator Wu'nun yuanshou saltanat devresinde (M. Ö. 122-116), General Huo Qubing orduyu harekete geçirip Hunların sağ topraklarına hücum etmiş, çok sayıda kelle almış ve Xiutu Beyi'nin göğee sunduğu altın heykeli ele

²⁸ Yıldırım, "Erken Tabgaç", s. 2714.

²⁹ CLY, s. 178-179.

³⁰ CLY, s. 178.

³¹ YQD, s. 664.

³² YQD, s. 1778.

³³ YQD, s. 432.

³⁴ YHHT, s. 751; GBC, s. 285-286; MSYL, C. XXXIII, s. 12b-13a.

geçirmiştir. Bu harekâtın yazında Juyan'ı batıdan dolanıp Qilian Dağları'na saldırmış bu büyük zaferler elde etmiştir. Bundan sonra doğan vaziyet üzerine Hunya Beyi, Xiutu Beyi'ni öldürmüştür. Bunun üzerine Xiutu Beyi'nin halkı Çin'e sığınmıştır. Xiutu Beyi'nin oğlu Ridi ise anası ve kardeşiyle birlikte Çin sarayına gelmiştir. Bundan sonra Ridi Çin hizmetine girerek Çince Jin aile adını almıştır³⁵.

Bu aile fertleri sonraları Tuge 屠各 halkını teşkil etmiş ve bugünkü Gansu'daki Pingliang 平凉 havalisinde yayılmıştır. Jin Shu 晉書 ve Wei Shu 魏書 gibi kaynaklarda III. yüzyıldan sonra Çinlilerin çeşitli devirlerde hücum ettikleri Pingliang'daki Tuge halkının beyleri Jin Xi 金熙, Jin Bao 金豹, Jin An 金岸 gibi kişilerden bahsedilmektedir³⁶ ki bunlar söz konusu Jin Ailesi'ne mensuplardır.

Muhtelif kaynaklarda Çin'e ilk tâbi olarak Jin aile adı alan ve M. Ö. 86 yılında ölen Ridi'nin yedi kuşak neslinin Çin'e hizmet ettiği bildirilmiştir. Dolayısıyla muhtemelen Han İmparatorluğu'nun M. S. 220 yılında sona ermesiyle Çin devleti içerisindeki bu idareci aile Çin payitahtını terk edip ataları Hun Beyi Xiutu'nun toprağı Gansu'ya dönmüşlerdir. Bu yüzdendir ki Han İmparatorluğu'ndan sonraki devirlerden bahseden Jin Shu ve Wei Shu'da bu ailenin yurdu Gansu'daki Pingliang olarak zikredilmektedir. Yine Gujin Xingshi Shu Bianzheng'da VII. yüzyıl havalisinde Gansu'da Jin ailesi mensuplarının zikredilmesi³⁷ bu bakımdan gayet makuldür.

IV.-VI. yüzyıllarda Tibetli Qianglar arasında da görülen³⁸ ve Song devrinin (960-1279) Çin aileleri listesi olan Bai Jia Xing 百家姓'da 29. aile olarak yer alan³⁹ bu ailenin büyük oranda Çinlileştiği tahmin edilebilir. Yine de kesin bir hüküm vermek için daha fazla kaynağa ihtiyaç vardır, ancak hiç olmazsa Çin hizmetinde yedi kuşak duran, Çin devlet idaresinde ve orduda yüksek mevkilere gelen, muhtemelen Çin sarayından evlenen ve Çin usulü aile adı taşıyan aile mensuplarının Gansu'ya döndükleri esnada Çinlileştikleri düşünülebilir.

Chen Lianqing'in tespitlerine göre aile, Han İmparatorluğu emrindeyken payitaht Changan 長安'daki Jingzhao 京兆'da yaşıyordu. Han devrinin sonlarına doğru ailenin beyi Jin Wei, imparatorluk içinde isyan eden Cao Cao (ölm. 220)'ya karşı hareket etmiş ancak öldürülmüştür⁴⁰. Ailenin bundan sonra Çin merkezinden çıktığı öne sürülebilir.

Muhtelif kaynaklarda ailenin Longxi 龍西'deki mensuplarına Xiutu 休屠 Hu 胡'ları, Pingliang'dakilere Pingliang 平凉 Xiutu 休屠 veya Pingliang 平凉 Hu 胡'ları denilmiştir⁴¹.

Jin aile adını taşıyanlar bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Beijing, Shanxi, Hebei, Shandong, İç Moğolistan, Yunnan, Sizhou gibi yerlerde yaşamaktadırlar. Bu ailelerin çoğu Çinlidir. Bununla beraber Mançu, Moğol,

³⁵ HS, s. 2959-2961.

³⁶ YWK, s. 286-287.

³⁷ GBC, s. 286.

³⁸ CWD, s. 210.

³⁹ YQD, s. 1778.

⁴⁰ CLY, s. 47.

⁴¹ CLY, s. 47.

Dungan, Koreli ve diğer sayıca az topluluklar arasında da görülmektedir⁴². Bu ailelerden bir kısmı Hunların neslinden gelip Çinlileşen Jin Ailesi mensuplarıdır.

Yuwen 宇文:

Wei Shu, Zhou Shu, Gujin Xingshi Shu Bianzheng, Yuan He Xing Zuan, Xingshi Xunyuan 姓氏尋源 gibi kaynaklar bu ailenin Hunlardan geldiğini bildirmektedir. Wei Shu'daki Guan Shi Zhi 官氏志 bölümünde kaydedildiğine göre Yuwen 宇文 ailesi, Çin İmparatoru Xuan devrinde (M. Ö. 91-48) Hunların doğu yani merkez kısmında Murong 慕容 ailesi ile beraber en güçlü iki aileden biriydi⁴³. M. S. 260-290 yılları arasında Yuwen 宇文'ların beyi olan Mohuai 莫槐'ın Wei Shu'daki biyografisinde ise, "Xiongnu (Hun) Yuwen Mohuai"nın Hunların Güney Chanyu'sundan geldiği ve kendisinin zamanla doğu kısmının beyi olduğu kaydedilmektedir⁴⁴.

Kaynaklarda bu ailenin menşesine dair iki rivayet kaydedilmektedir. İlkinde göre hür olan Hunlardan ayrılıp Çin'e tâbi olan Güney Hunların Chanyu'sünün torunu Gewuwen 葛烏菟, Xianbei 鮮卑 Beyi oldu ve onun nesli beyliği devam ettirdi. Nihayetinde bu beylerden Puhui 普回 av esnasında bir yeşimtaşı mühür ele geçirdi ve bunun Tanrı tarafından bahşedildiğini düşündü. Onların dilinde hükümdarların kullandıkları "gögün oğlu" (Çince karşılığı: Tianzi 天子) ifadesi için "Yuwen 宇文" sözü kullanılıyordu. Bu yüzden bey, ailesi için "Yuwen" adını aldı. Diğer rivayete göre mitolojik İmparator Shennong 神農 ("Kutsal Çiftçi"), efsanevî Sarı İmparator 黃帝 tarafından öldürülünce onun evladı kaçıp kuzeydeki topraklara yerleşti. Xianbei 鮮卑 dilinde "çimen" veya "ot"a, "sifen 俟汾" deniliyordu. Shennong, çimen veya ot yediği için kendisine "Sifen 俟汾" aile adı almış ve sonraları bu ad ses değişikliğine dönüşerek "Yuwen 宇文" hâline gelmiştir⁴⁵. Bu iki rivayet biraz değişik şekilde Zhou Shu'daki Di Ji 帝紀 ("İmparatorluk Kayıtları") bahsinin hemen başında yer almaktadır; burada farklı olarak, "yu: "gök", wen: "hükümdar" manasına gelir" şeklinde bir izah yapılmaktadır⁴⁶.

Esasında ilk rivayetdeki Güney Hunların Chanyu'sünün torunu Gewuwen 葛烏菟 ile ikinci rivayetdeki kaçıp kuzeye yerleşen "imparator evladı"nın aynı kişi olması çok büyük bir ihtimaldir. Zaman ve şahıs unsurları muğlâk olmakla birlikte bir Hun kolunun "Çin" denen coğrafya içerisindeki varlığı ve mücadelede mağlup olup kuzeye kaçan mensuplarının Xianbei'leri teşkil etmesi veya en azından Xianbei'lerin idareci zümresi olması söz konusudur. Elbette ki milâttan binlerce yıl önce yaşadığına inanılan bir imparatora dair rivayetle milâdın başlarında Güney Hunlarına dair rivayetin birbirine benzemesinden hareket ederek hüküm vermek zordur ancak, çeşitli ana kaynaklardaki Yuwen ailesine dair malûmatlarda bu iki rivayetin bir arada sunulmasının bir sebebi olmalıdır.

⁴² *DOU*, s. 299; *YQD*, s. 639-640.

⁴³ *WS*, s. 3012.

⁴⁴ *WS*, s. 2304.

⁴⁵ *GBC*, s. 354; *YHHT*, s. 899; *HSKY*, s. 328.

⁴⁶ *CoS*, s. 1.

Bu arada ikinci rivayet çok ilgi çekicidir. Nitekim Sifen 俟汾, Wei Shu'daki bir kayda göre V.-VI. yüzyıllarda Töleslerin on iki ailesinden biri olarak zikredilmektedir⁴⁷. Wei Shu'daki Töles aileleri kaydı dışında görülmeyen Sifen ailesinin adının Sifen 俟汾 şeklinde de görüldüğü söylenmektedir⁴⁸. Tong Zhi'daki Shi Zu Lue 氏族略 kaydına göre kuzeye giden bir aile Xianbei olmuş ve Sifen ailesi olarak anılmaya başlanmıştır. Aile, Xianbei'lerin ailesi Yuwen 宇文'ın ceddidir⁴⁹. Chen Yi, Yao Weiyan gibi araştırmacılar Sifen adı ile Ruanruan (Juanjuan)'larda ve Gök-Türklerde görülen “erkin” unvanının karşılığı olarak Çin kaynaklarında geçen Sijin 俟斤 sözü arasında bağ kurmaktadır⁵⁰; eğer böyle bir bağ doğru kabul edilirse Sifen ailesinin adının “erkin” unvanının karşılığında eski Türk devletlerinde bir unvan olarak kullanıldığı düşünülebilir. Nihayetinde Çin mitolojisine ait ikinci rivayetin, tüm insanlığı Sarı İmparator'un nesli olarak gösteren Çin ananesi sebebiyle çok itibar edilebilir olmadığını söylemekte de fayda vardır. Bununla beraber bu mitolojik öğenin Türklerle ilgili bir varlığı aksettirdiği öne sürülebilir. Wei Shu'nun erken Tabgaç tarihinden haberler veren ilk cildindeki rivayete göre Çin'in kuzeyine yaşayan Tabgaçların atası Shijun'un, Çinlilerin mitolojik “Beş Aziz Hükümdar”ından üçüncüsü olan Ku'nun oğlu Yao'nun⁵¹ hizmetine girdiği kaydedilmektedir. Kahraman bir kişilik olarak sunulan Shijun, Etsin Göl (Ruo Irmağı)'ün kuzeyinde Çin mitolojisinde kuraklığa sebebiyet veren kötü ruh *nüba*'nın peşine düşmüştü. Elde ettiği başarılar sayesinde halkın kalbini kazanmış ve mitolojik “Beş Aziz Hükümdar”dan sonuncusu olan Hükümdar Shun'un tevaccühüne mazhar olmuştu. Öyle ki Shijun Çin mitolojisinde “tarım tanrısı” olan tianzu⁵² mertebesine yükselmişti⁵³. Bu mertebe esasında Çin tarihinde devlet kuran Türklerle ilgili bir bahis olarak görülebilir. Mesela büyük ölçüde Türk olduğu kabul edilen Çin'in ilk büyük ve gerçek devleti Zhou (M. Ö. 1046-256)'yu kuran kişi hakkında Çin klasiklerinde anlatılan öykü de esasen aynıdır⁵⁴. Bu öyküde de devlet kuran “tahıl beyi” olan efsanevî bir kişi vardır, bu kişi yine Çinlilerin hizmetine girer, yükselir ve nihayetinde devletini kurar⁵⁵. O hâlde Yuwen ailesine dair ilk rivayetin tarih zeminine oturtularak anlaşılması gerekir kanaatindeyiz.

⁴⁷ WS, s. 2310.

⁴⁸ CWQ, s. 395.

⁴⁹ TC, s. 747b.

⁵⁰ CLY, s. 184.

⁵¹ SC, s. 14.

⁵² *Ci Yuan*, Beijing, 2002, s. 2102.

⁵³ WS, s. 1.

⁵⁴ “Shang Devleti zamanında Jiang kabilesinden Yuan Hanım, daha fazla çocuksuz kalmamak için kurban kesti. Daha sonra Gök Tanrı'nın ayak izine bastı ve hamile kaldı. Hou Ji yani “Tahıl Beyi”ni doğurdu. Bebek dar bir geçide bırakıldı, ancak koyun ve sığır onu sevgiyle korudular. Bebek uçsuz bucaksız ormana bırakılmıştı; ancak ormancılar onu korudu. Bebek donmuş buzun üzerine bırakıldı; ancak kuşlar onu kanatlarıyla korudular. Kuşlar ayrıldığında Hou Ji ağlamaya başladı. O anda annesi onun tabiatüstü bir varlık olduğunu anladı, onu sırtına aldı ve büyüttü. Büyüyünce İmparator Yao'nun hizmetine girdi. İmparator onu At Ustası (Seyis) yaptı. Hou Ji fasulye, hububat ve su kabağı ekti ve bereketlice yetiştirdi. Hou Ji, Shang Devleti'nin son şeytani hükümdarını devirip Zhou Devleti'ni kurdu” (Christopher I. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, Çev. Kürşat Yıldırım, ODTÜ Yay., Ankara 2011, s. 2-3).

⁵⁵ Yıldırım, “Erken Tabgaç”, s. 2715.

Milâdın başlarında geçen Hunlarla ilgili rivayete dönersek; Puhui'nin evladı Mona 莫那, kuzeydeki Yin 陰 Dağı'ndan Liaoxi 遼西'ye göçmüştür. Bu aile beylerinden bazılarının sonraları Hun hükümdarlarının Chanyu unvanını taşımışlardır⁵⁶. Güneye göç ile ilgili malûmatın Xianbei'lerin M. S. 160-170 yıllarındaki göçüne⁵⁷ ait olduğu anlaşılmaktadır.

Bu aile mensupları Çin içerisinde kurulan birçok devlette yüksek mevkilere gelmişlerdir. Her şeyden önce Kuzey Wei Tabgaç Devleti (386-557)'nde Batı Bariyeri Büyük Valisi (Guanxi Da Dudu 關西大都督) ve daha sonra Kuzey Zhou Devleti (557-581) İmparatoru (ölm. 556) olan Yuwen Tai 宇文泰 zikredilmelidir. Sayılabilecek onlarca kişi arasında meselâ Kuzey Zhou Devleti (557-581)'nde Shenglie Generali (Shenglie Jiangjun 盛烈將軍) olan Yuwen Sheng 宇文盛; Sui Devleti (581-618)'nde general olan Yuwen Huaji 宇文化及; Tang Devleti (618-907)'nde Devlet Müfettişi (Lancha Yushi 藍察御史) olan Yuwen Rong 宇文融 gibi kimseler vardır⁵⁸.

Batı Wei Devleti (535-557) ve Kuzey Zhou Devleti (557-581) devirlerinde Çin imparatorlarının Yuwen aile adını bazı kimselere mükâfat olarak bahsettikleri de bilinmektedir⁵⁹.

Meşhur Çin aileleri listesi Bai Jia Xing 百家姓'da 434. aile olarak yer alan⁶⁰ Yuwen ailesi tamamen Çinlileşmiştir. Bu aile mensuplarının çoğu bugünkü Shaanxi ve Shanxi'de yaşamaktadırlar⁶¹.

Sonuç

Türk milletine mensup bazı ailelerin Çin topraklarına yerleşip Çinlileştikleri tarihî bir hakikattir. Bu ailelerin nesli bugün de devam etmektedir. İçtimai tetkiklerde milletleri teşkil eden en küçük birim olan ailelerin adlarına ve tarihlerine müracaat edilebilir. Bu makalemizde Hun, Li, Jin ve Yuwen adlı Türk menşeli ailelerin kaynaklardaki ilk görünüşlerini, adların yazılışlarını ve okunuşlarını, adlardaki değişimleri, ailelerin göçlerini ve bugünkü yayılma alanlarını ele almaya çalıştık. Çinlileşen Türk ailelerinin mensupları Çin'de kurulan devletler içerisinde yüksek mevkilere gelmiş ve Türk milletindeki idarecilik ve askerlik vasıflarıyla temayüz etmişlerdir. Ailelerin çeşitli sebeplerle Çin'in değişik bölgelerine yerleştikleri ve bazen de birbirinden çok uzak mesafelerde küçük topluluklar hâlinde dağıldıkları anlaşılmaktadır. Bazı tarih kayıtlarından bu ailelerin Türk toplumu içerisindeki yüksek mertebelerini ve itibarlarını Çin'de de muhafaza ettikleri görülmektedir. Maalesef bu aile mensupları bugün dilleri, âdetleri ve hatta etnik terkipleri bakımından Çinli olmuşlardır. Onlara Türk atalarından kalan yegâne miras ailelerinin adlarıdır. Belli kaidelere göre verilen veya alınan bu adların çok kadim devirlere kadar takibi esasen mümkündür. Böylece tarih, kültür ve etnoloji gibi araştırmalarda aile adlarına müracaat edilerek çok mühim neticeler elde etmek

⁵⁶ GBC, 354.

⁵⁷ Yıldırım, "Erken Tabgaç", s. 2714.

⁵⁸ YHHT, s. 900-904; CWD, s. 524.

⁵⁹ YWK, s. 169.

⁶⁰ YQD, s. 1778.

⁶¹ YQD, s. 361.

mümkündür. Makalemizde bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nde dağınık hâlde yaşayan Hun, Li, Jin ve Yuwen adlı ailelerin incelenmesine gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- BECKWITH, Christopher I., *İpek Yolu İmparatorlukları*, Çev. Kürşat Yıldırım, ODTÜ Yay., Ankara 2011.
- BS- *Bei Shi*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
Chen Shaoxin-Furuide, *Taiwan Renkou zhi Xingshi Fenbu*, Taipei, 1970.
- Ci Yuan*, Beijing, 2002.
- CLY- Chen Lianqing, *Zhongguo Gudai Shaoshu Minzu Xingshi Yanjiu*, Jilin Wenshi Chubanshe Yay., Changchun, 1993.
- CoS- *Zhou Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- CS- *Jin Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- CWD- Chen Mingyuan-Wang Zonghu, *Zhongguo Xingshi Cidian*, Beijing Chubanshe Yay., Beijing, 1994.
- CWQ- Chen Mingyuan-Wang Zonghu, *Zhongguo Xingshi Daquan*, Beijing Chubanshe Yay., Beijing, 1987.
- DOU- Dou Xuetian, *Zhonghua Gujin Xingshi Dacidian*, Jingguan Jiaoyu Chubanshe Yay., Beijing, 1997.
- EBERHARD, W., *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev., N. Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996².
- GBC- *Gujin Xingshi Shu Bianzheng*, Jianghsi Renmin Chubanshe Yay., Nanchang, 2006. XII. yüzyılda Teng Minshi tarafından kaleme alınmıştır.
- HHS- Hou Han Shu, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- HLP- *Xingshi Kaolue, Xue Hai Lei Bian*, C. 100 içinde, Shanghai, Nüshası 1920. Bu kaynak Chen Tingwei tarafından 1831 yılında neşredilmiştir.
- HOLMGREN, J., *Annals of Tai Early T'o-pa History According to the First Chapter of the Wei-shu*, Canberra 1982.
- HUCKER, C. O., *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*, California, 1985.
- HSY- *Xingshi Xunyuan*, Yuelu Shushe, Changsha, 1992. Aile ve sülâle adları üzerine Zhang Shu (1776-1847) tarafından kaleme alınan bir kaynaktır.
- JTS- *Jiu Tang Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- MAEDA Masana, *Hexi Lishi Dili Yanjiu*, Çin. Çev., Chen Junmo, Zhongguo Zangxue Chubanshe Yay., Beijing, 1993.
- MSYL- *Mingxian Shizu Yanxing Leigao*. Zhang Ding tarafından 1209 yılında tamamlanan bir aile ve sülâle adları ansiklopedisidir. 1782'de tamamlanan Siku Quanshu Külliyyatı içindedir; Zhechiang Üniversite Kütüphanesi nüshasından istifade edilmiştir.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Ankara, 1981.
- SC- *Shi Ji*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- SKC- *San Guo Zhi*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- SS- *Sui Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- Studia Asiatica, The Collected Papers in Western Languages of the Late Dr. Kazuo Enoki*, ed. R. Kono, Tokyo, 1998.
- SuS- *Song Shi*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara, 2004.

- TC- *Tong Zhi*, Shangwu Yay., Shanghai, 1935.
- WANG Quangen, *Zhongguo Xingshi de Wenhua Jiexi*, Tuanjie Chubanshe Yay., Beijing, 2000.
- WS- *Wei Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- WXTP- *Wang Xing Tong Pu*, Chengdu, 1995. Ling Dizhi tarafından XVI. yüzyılın sonlarında tamamlanan kişi ve aile adları ansiklopedisidir. Bashu Shuhe Yayınevi'nin nüshasına müracaat edilmiştir.
- XTS- *Xin Tang Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- YHHT- *Yuan He Xing Zuan*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1994. Tang İmparatoru Xian Zong'un emriyle Lin Bao tarafından yazımına başlanan ve 812 yılında tamamlanan bir tür aile adları ansiklopedisidir. Kaynakta 1232 ad vardır. Kaynağın Cen Zhongmian tarafından yapılan tahkikli nüshasından istifade edilmiştir.
- YILDIRIM, Kürşat, "Erken Tabgaç (T'o-pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu'nun İlk Bölümüne Göre)", *Turkish Studies*, VII/3, 2012.
- , *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, İstanbul, 2013.
- YQD- Yuan Yida-Qiu Jiaru, *Zhongguo Xingshi Dacidian*, Jiangxi Renmin Chubanshe Yay., Nanchang, 2010.
- YWK- Yao Weiyuan, *Beichao Huxing Kao*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 2007.
- Zhongguo Lishi Diming Da Cidian*, Ed., Shi Weile, Beijing, 2005.